

турно-мовних і релігійних орієнтацій, а в умовах суспільно-політичних трансформацій призводить до активізації сепаратистських тенденцій.

На основі аналізу проведених досліджень можна констатувати, що психологічний феномен етнічної ідентичності української нації полягає у прагненні українців зберегти свої духовні цінності, власну самобутність, етнічну ідентичність; глибокому усвідомленні своєї приналежності до певного етносу; стійкості національної свідомості; унікальності побутової культури і сформованому в процесі етногенезу особливому психічному складі; традиційному світогляді, світовідчутті і світосприйманні членів етнічної спільноти.

Отримані у процесі дослідження результати становлять початковий етап вивчення полімодальних психологічних впливів на національну свідомість українців. Перспективу вбачаємо у поглибленому аналізі процесу формування психологічної ідентичності української нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гримич М. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців / М. Гримич. – К., 2000. – 381 с.
2. Іщук В. Україна: проблема престижності та ідентичності (Масова комунікація і культура як суб'єкти формування громадської і національної свідомості) / В. Іщук. – К.: Смолоскип, 2000. – 89 с.
3. Баронин А. С. Этническая психология / А.С. Баронин. – К.: Тандем, 2000. – 264 с.
4. Козловець М.А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія / М.А. Козловець. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Франка, 2009. -558 с.
5. Садохин А.П. Этнология / А.П. Садохин. – М.: Гардарики, 2002. – 256 с.
6. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія / М. Т. Степико. – К.: НІСД, 2011. – 336 с.
7. Шпет Г.Г. Введение в этническую психологию / Г.Г. Шпет. – СПб.: Издательство П. Э. Т. «Алетейя», 1996. – 160 с.
8. Greenfeld L. Nationalism: Five Roads of Modernity / L. Greenfeld. – Cambridge MA: Harvard University Press, 1992. – P. 34–36.

*Г. О. Давид,
студентка VI курсу факультету української філології та історії,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет*

ПОЛЕМІКА ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ РОСІЇ ЩОДО НАСЛІДКІВ РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1877-1878 РР.

Результатом російсько-турецької війни 1877-1878 рр. стало підписання Сан-Стефанського договору 19 лютого (3 березня) 1878р. та Берлінського трактату 1(13) липня 1878 р., які привернули до себе увагу громадськості Росії та викликали неоднозначні оцінки з боку різних ідейно-політичних течій. Наслідком цих договорів було створення «великими державами» нової міжнародно-договірної системи і зміна політичної ситуації на Балканському півострові.

Сан-Стефанський договір та Берлінський трактат стали завершальним етапом Східної кризи 1875 – 1878 рр. Аналізу позиції російської думки щодо наслідків російсько-турецької війни присвячено чимало наукових праць. Радянсь-

ка історіографія (В. И. Адо [1, 2], Ю. О. Писарев [5], С. Л. Чернов [8]) акцентувала увагу на ставленні революційно-демократичної преси до підписаних договорів. Сучасні вітчизняні та російські дослідники (М.Ю.Николаєв [4], А. В. Стецюк [7]), розглядаючи ставлення російської громадськості до наслідків війни з Туреччиною, намагаються визначити позицію різних ідейно-політичних течій до цієї проблеми.

19 лютого (3 березня) 1878 р. у містечку Сан-Стефано було підписано мирний договір Росії з Туреччиною, за яким завершувалась російсько-турецька війна. За його умовами Сербія, Чорногорія і Румунія отримували незалежність і значно розширювали свої кордони. Болгарія, приєднавши Македонію, ставала васальним князівством, і зобов'язувалась платити Туреччині данину. В християнських провінціях Туреччини проводилися реформи, запропоновані Константинопольською конференцією. Росії поверталася Південна Бессарабія, а на Кавказі вона отримувала міста Батум, Карс, Ардаган і Баязет [6, с. 160-169]. Пункт про вирішення питання чорноморських проток на користь Росії, що був присутній в проекті договору, в остаточному тексті був знятий на вимогу О. М. Горчакова, який побоювався міжнародних ускладнень.

Умови Сан-Стефанського договору не лише стривожили Англію та Австрію, але й спричинили велике незадоволення румунів і сербів, які почувалися дещо обділеними. Австрія зажадала скликання європейського конгресу, який би обговорив Сан-Стефанський договір. Англія, підтримала цю вимогу.

Сан-Стефанський договір не був залишений російською громадськістю без уваги і знайшов своє відображення на сторінках багатьох тогочасних періодичних видань. Так, в газеті консервативного спрямування «Московские ведомости» вітали підписання мирного договору, розцінюючи його як «гідний для Росії» мир, що мав вирішальне значення для майбутньої перебудови Балканського півострову. Найважливішим пунктом договору вважали створення Болгарії, а головним придбанням у війні – авторитет Росії на Сході. [1, с. 109]. Редактор газети М. Н. Катков дотримувався думки, що негідно державі-переможниці дозволяти іншим країнам переглядати укладений нею договір на європейському конгресі [5, с. 44].

Підписання Сан-Стефанського миру в ліберальній газеті «Голос» зустріли із занепокоєнням. Редакцію видання теж не влаштовувало обговорення пунктів договору на міжнародній конференції. Пропозиції авторів газети були досить рішучими. Кореспондент видання О. Л. Марков вимагав від російського уряду взяти приклад з Пруссії, яка самостійно розгромила Францію і «не дала нікому нагріти руки на її успіхах» [1, с. 112].

Завершення військових дій і підписання перемир'я викликали у ще одного ліберального видання «Вестник Европы» радісні очікування майбутніх політичних змін на Балканах. Для демонстрації російського впливу в регіоні М. М. Стасюлевич запропонував ввести частину російських військ до столиці Туреччини. [4, с. 143]. Невдоволення європейських держав Сан-Стефанським договором серйозно ускладнило міжнародну обстановку. У травневому зовнішньополітичному огляді наголошувалось на погіршенні дипломатичного становища Росії, а дипломатична обережність уряду стали об'єктами серйозної критики [3,

с. 367]. Войовничий настрій журналу «Вестник Европы» було продиктовано насамперед розчаруванням, що вигідні умови миру можуть бути переглянуті.

Російська нелегальна преса радикального спрямування мала інше ставлення до підписання миру. Вона піддала критиці Сан-Стефанський договір, зокрема статті договору, що стосувалися Румунії, Герцеговини і Боснії. В газети «Община» підкреслювався яскравий прояв лицемірства політики царського уряду. На її сторінках містилися протести проти приєднання до Росії частини Бессарабії [2, с. 235]. В газеті «Начало» різко критикувалися умови Сан-Стефанський миру щодо Болгарії, яка отримала автономію, але не була остаточно звільнена [2, с. 241].

Для перегляду умов Сан-Стефанського мирного договору в Берліні 1 (13) червня 1878 р. було скликано конгрес, в якому брали участь представники Росії, Англії, Австро-Угорщини та Німеччини та делегації від Франції, Італії та Туреччини. Його результатом стало підписання Берлінського трактату [6, с. 181]. За його умовами визнавалася незалежність Чорногорії, Сербії та Румунії. Однак територія, яка відходила за Сан-Стефанським договором до Чорногорії, значно скорочувалася. Наданий Чорногорії вихід до моря зберігався, але без права утримувати там військовий флот. Територія Сербії дещо збільшувалася, але не за рахунок Боснії, а земель, на які претендувала Болгарія. Австро-Угорщина домоглася права окупувати Боснію і Герцеговину, а також тримати гарнізони в Новопазарському санджаці. Румунія отримувала Північну Добруджу взамін на Південну Бессарабію, яка поверталася Росії, і дельту Дунаю [6, с. 181-195].

Отже, Берлінський трактат суттєво змінив успіхи російської армії у війні та не розв'язав Східне питання. Російський канцлер О. М. Горчаков назвав його «чорною сторінкою» свого життя [9, с. 35]. Імператор Олександр II та його оточення також висловлювали невдоволення рішеннями конгресу у Берліні.

Майже вся російська громадськість виступила проти умов Берлінського трактату. Особливо сильне обурення преси викликали повідомлення про перегляд статей Сан-Стефанського договору щодо болгарського питання. Політичні мотиви такого негативного ставлення до цих рішень найбільш чітко були викладені на шпальтах газети «Московские ведомости». В рішеннях конгресу М. Н. Катков вбачав засіб обмеження сфери російського впливу на територію на південь від Балкан та шлях до утвердження англійського панування в Південній Болгарії й над протоками. Негативно поставилось видання до рішенням конгресу щодо надання Австро-Угорщині права зайняти Боснію і Герцеговину. Берлінський кореспондент «Московских ведомостей» обурювався тим, що австрійці, «не витративши й жмені пороху, не зробивши й пострілу», займуть ці дві провінції [1, с. 115].

Обурення політикою Австро-Угорщини прослідковувалось на сторінках інших консервативних видань, зокрема газети «Русский мир», журнал-газети «Гражданин». На сторінках останнього з обуренням писалось про те, що Австрія отримала майже весь Балканський півострів під свою опіку. Разом з тим видання не виступало за перегляд трактату з допомогою війни, вважаючи її небезпечною для Росії [5, с. 43]. Підсумовуючи рішення конгресу, консервативна преса бачила в ньому повну дипломатичну поразку Росії й перемогу ворожих їй держав, насамперед Англії та Австро-Угорщини.

В слов'янофільських колах рішення конгресу теж викликало обурення. Вони протестували проти принесення в жертву інтересів слов'ян, побоюючись підриву впливу Росії в регіоні. І. С. Аксаков, який уважно стежив за ходом дипломатичної боротьби напередодні конгресу, обурився поступливістю російської дипломатії та побоювався, що конгрес «призведе до задоволення потреб Англії і Австрії, та до ганьби Росії» [1, с. 103].

В ліберальному напрямку суспільно-політичної думки не було єдності в оцінках Берлінського конгресу. Праві ліберали на чолі з видавцем газети «Новое время» О. С. Суворіним закликали до перегляду рішень Берлінського конгресу, заявляючи, що Росія не повинна зупинитися перед перспективою нової війни, навіть якщо б її довелося вести з об'єднаною Європою [6, с. 49]. Остаточні підсумки конгресу на сторінках газети «Новое время» були підведені у статті «Після конгресу. (Лист до редакції)», в якій стверджувалося, що Росія, починаючи війну з Туреччиною, переслідувала дві мети: політичну, тобто встановлення міцнішого зв'язку з населенням Балканського півострова, й моральну – звільнення слов'ян-одновірців від турецького ярма [5, с. 51]. Автор доводив, що друга ціль після Берлінського конгресу частково була досягнута.

В журналі «Вестник Европы» наголошувалося на поразці російської дипломатії на Берлінському конгресі. Разом з тим, на сторінках видання писалося, що значним досягненням Росії було визнання незалежності Сербії, Чорногорії, Румунії, а також висловлювалася впевненість, що незалежність Болгарії – це лише питання часу [4, с. 144].

В регіональній газеті ліберального спрямування «Одесский вестник» було власне ставлення до Берлінського трактату. В ній писалося, що, навпаки, представникам Росії на конгресі П. А. Шувалову і О. М. Горчакову треба оголосити подяку за запобігання загрози війни з усією Європою. У виданні стверджувалося, що Берлінський конгрес, незважаючи на його недоліки, все ж зіграв позитивну роль в історії міжнародних відносин. Важливим чинником, на думку редакції, було те, що конгрес закріпив суверенітет раніше васальних держав – Румунії та Сербії, визнав незалежність Чорногорії [5, с. 50].

Рішення Берлінського конгресу викликали критику й з боку революційно-демократичної громадськості. Літературно-політичний журнал «Дело» присвятив характеристиці Берлінського конгресу низку номерів. У одному з них було опубліковано сатиричну статтю «Макар Іванович», в якій висміювалася царська дипломатія. В іншому номері журнал викривав політику канцлера Бісмарка, який, видаючи себе за «чесного маклера», насправді зрадив інтереси Болгарії та інших балканських країн [2, с. 258].

Аналогічні позиції щодо загрози нової війни зайняв журнал «Отечественные записки». Навесні 1878 р., коли значно загострилася міжнародна обстановка, і суперники Росії на Балканах (Австро-Угорщина, Німеччина і Англія) зажадали перегляду Сан-Стефанського договору, погрожуючи війною, журнал закликав уряд до дотримання обережності. Він критикував пресу, що підштовхувала Росію до нової війни [2, с. 262].

Отже, переважна частина російської громадськості консервативного та ліберального спрямування, яка виражала свої думки через тогочасні періодичні видання, з піднесенням зустріла звістку про завершення війни та укладання

Сан-Стефанського мирного договору. В той же час, вона засуджувала політику європейських держав, які зажадали ревізії цього договору на шкоду балканським народам і Росії, й відзначала, що величезні жертви, понесені російським народом, могли виявитися марними. Берлінський конгрес 1878 р., на якому було переглянуто умови Сан-Стефанського договору, викликав обурення з боку періодичних видань. Російська громадськість поділилася на два табори: одні вважали, що Росія не повинна зупинятись перед перспективою нової війни, а інші виступали проти початку військових дій, до яких Росія не була готова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адо В. И. Берлинский конгресс 1878 г. и помещичье-буржуазное общественное мнение России / В. И. Адо // Исторические записки. – М.: Издательство АН СССР, 1961. – Т. 69. – С. 101 – 141.
2. Адо В. И. Русские революционеры и демократическая пресса об итогах русско-турецкой войны 1877 – 1878 гг. и Берлинского конгресса 1878 г. / В. И. Адо // Ученые записки Казанского государственного университета им. В. И. Ульянова-Ленина. – Казань, 1957. – Т. 117. – Кн. 10. – С. 231 – 285.
3. Иностранная политика. Мир или война // Вестник Европы. – 1878. – № 5. – С. 362–371
4. Николаев Н. Ю. Восточный кризис и русско-турецкая война на страницах журнала «Вестник Европы» в 1875 – 1878 годах / Н. Ю. Николаев // Вестник Волгоградского государственного университета. – № 1 (19), 2011. – С. 140 – 145.
5. Писарев Ю. А. Россия и Берлинский конгресс 1878 г. (по материалам русской прессы) / Ю. А. Писарев // Славянский сборник. – Вып. 4. – Саратов: Изд. Саратовского ун-та, 1990. – С. 41-53.
6. Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917 / Под ред. Е. А. Адамова, сост. И. В. Козьменко. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1952. – 464 с.
7. Стецюк А. В. Політичні аспекти національно-визвольної боротьби слов'янських народів Османської імперії 50 – 70 рр. ХІХ ст. у тогочасній російській періодиці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / А. В. Стецюк. – Чернівці, 2006. – 20 с.
8. Чернов С. Л. Россия на завершающем этапе восточного кризиса 1875 – 1878 гг. / С. Л. Чернов. – М.: МГУ, 1984. – 144 с.
9. Шкляж И. М. Восточный вопрос во внешней политике европейских государств и России (конец XVIII – начало XX в.) / И. М. Шкляж, В. Н. Миргородский, С. Г. Долженко. – Николаев: Ризо-графика, 2003. – 127 с.

К. В. Костючок,

студентка-магістрантка V курсу,

Чернігівський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Проблема формування особистості вчителя в психолого-педагогічній літературі представлена надзвичайно широким колом наукових робіт (В.П.Андрущенко, В.Й.Бочелюк, Ф.Н.Гоноболін, Л.В.Долинська, С.Б.Єлканов, В.С.Заслуженюк, І.Ю.Зубкова, Л.І.Іванцев, Я.Л.Коломенський, Н.В.Кузьміна,